

SAHNA NUTQI SOHASIDAGI PEDAGOGIK TAJRIBA VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

(Pedagog, rejissyor va aktrisa Umida Ahmedova faoliyati misolida)

Annotatsiya. Ushbu maqola "Sahna nutqi" kafedrası katta o'qituvchisi, aktrisa Umida Ahmedovaning ijodiy yo'li, pedagogik metodologiyasi va ilmiy-amaliy faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada mutaxassisning o'ziga xos o'qitish uslubi, rejissyorlik ishlari hamda fan sohasidagi innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ijodkor kamolotiga hissa qo'shgan ustozlari, hamkasblari va tarbiyalagan shogirdlari faoliyati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik metodologiya, nutq madaniyati, teatr ta'limi, obraz yaratish texnikasi, nutqiy ifoda, sahna san'ati, ijodiy yondashuv.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению творческого пути, педагогической методологии и научно-практической деятельности старшего преподавателя кафедры «Сценическая речь», актрисы Умиды Ахмедовой. В статье анализируются уникальный стиль преподавания специалиста, режиссёрские работы и инновационные подходы в области науки. Также освещена деятельность учителей, коллег и воспитанных учеников, внесших вклад в развитие творческой личности.

Ключевые слова: педагогическая методология, культура речи, театральное образование, техника создания образа, речевая выразительность, сценическое искусство, творческий подход.

Abstract. This study examines the creative path, teaching methodology, and research and practical work of actress Umida Akhmedova, a senior lecturer in the Department of Stage Speech. The article analyzes her unique teaching style, her directing work, and her innovative approaches to research. It also highlights the work of teachers, colleagues, and students who contributed to her creative development.

Keywords: pedagogical methodology, speech culture, theater education, character development techniques, verbal expressiveness, performing arts, creativity.

O'zbek teatr pedagogikasida kadrlar tayyorlash masalasi har doim dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Bo'lg'usi san'atkorlarni kasb sirlari bilan tanishtirish, nutq madaniyatining nozik jihatlarini o'rgatish yuqori malakali va tajribali mutaxassislarni talab qiladi. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining "Sahna nutqi" kafedrası katta o'qituvchisi lavozimida faoliyat yuritgan Umida Ahmedova ana shunday pedagoglardan biri hisoblanadi. U o'z faoliyati davomida innovatsion metodologiya ishlab chiqib, ko'plab yosh san'atkorlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynagan. U.Ahmedovaning pedagogik faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga boy. Mutaxassis nafaqat nazariy bilimlar, balki teatr va kino loyihalarida to'plangan amaliy tajribalar asosida ta'lim bergan. Uning o'qitish tizimi Lola Xo'jayeva, Radun Iosif Veniaminovich, Xristofor

Moiseyevich Kojevnikov, Bahodir Nazarov kabi taniqli san'atkorlardan o'rgangan tamoyillar hamda shaxsiy ijodiy izlanishlar sintezidan tashkil topgan.

Umida Ahmedova 1956-yil 29-mayda Toshkent shahrida dunyoga kelgan. San'atga qadamlarini musiqa internatidan boshlaganiga qaramay, hayot yo'li uni teatr bilan bog'ladi. 1974-yilda Nikolay Ostrovskiy nomidagi Toshkent davlat teatr va rassomchilik institutiga o'qishga kirgan yosh qiz allaqachon talabalik davrida o'z iste'dodini namoyon eta boshladi. O'qish davomida Leningrad shahridagi (hozirgi Sankt-Peterburg) V. Yahontov nomidagi xalqaro notiqlik tanlovida ishtirok etib, bir necha marotaba nufuzli o'rinlarga sazovor bo'ldi. Bu yutuqlar uning kelajakdagi pedagogik faoliyati uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qildi [1, 7–8-bb.].

Ta'lim olish davrida yosh iste'dodga Rossiya davlat teatr san'ati institutining bitiruvchisi, pedagog va rejissyor, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Radun Iosif Veniaminovich, shuningdek, Xristofor Moiseyevich Kojevnikov, rejissyor Bahodir Nazarov saboq berdilar. Toshkent davlat teatr va rassomchilik instituti "Sahna nutqi" kafedrasida o'qituvchilari Lola Xo'jayeva, Sotimxon Inomxo'jayev va Sodiq Nosirovlar kabi mahoratli san'atkor-pedagoglar uning ijod yo'lida shakllanishiga katta hissa qo'shdi. Alohida ta'kidlash joizki, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, Qirg'izistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, "El yurt xizmati" ordeni sohibi professor Lola Xo'jayeva nafaqat nutq san'atining nazariy asoslarini ishlab chiqqan, balki amaliy mahoratning ustalari ham bo'lgan. Uning yaratgan "Notiqlik san'ati" kitobi teatr san'ati sohasidagi noyob ilmiy-amaliy qo'llanmalardan biri hisoblanadi.

"Teatr" jurnalida e'lon qilingan "Inson izi" maqolasida U.Ahmedova o'z ustozining pedagogik uslubi haqida shunday fikr bildirgan: "Ustoz olgan unvonlarini ko'z-ko'z qilmasdi, kamtar va kamsuqum, shu bilan birlikda talabchan pedagog edi. Har qanday ma'ruza yoki nutq oldidan jiddiy tayyorgarlik ko'rardi, o'zini haqiqiy so'z ustasi ekanligini namoyish etardi" [2, 24-b].

Ustoz L.Xo'jayeva nutq texnikasi mashg'ulotlarini "Yoga" va "U-shu" usullari bilan boyitib, ularni an'anaviy mashqlar bilan uyg'unlashtirgan holda mohirona qo'llagan. U.Ahmedova keyinchalik o'z pedagogik amaliyotida ustoz tajribasidan keng foydalangan.

"Sahna nutqi" kafedrasida o'qituvchisi va katta o'qituvchisi sifatida faoliyat yuritgan U.Ahmedova o'ziga xos ta'lim tizimini yaratdi. Uning metodikasi teatr va kinoda to'plangan amaliy tajribalarga asoslangan bo'lib, nazariya va amaliyotning

optimal kombinatsiyasini ta'minlagan. Pedagog "Estrada va ommaviy tomoshalar kafedrasida" ham aktyorlik mahoratidan dars berdi. U har bir talabaning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish maqsadida nutq texnikasining mohiyatini tushuntirar, mumtoz va zamonaviy dramaturgiya namunalarini sahnalashtirish haqida suhbatlashar, talabalarda badiiy adabiyotga muhabbat uyg'otardi. O'zbek tilining qimmatini va uning aktyorlik mahoratidagi noyob o'rni to'g'risida tinimsiz izoh berardi [3, 249-b].

Pedagog sifatida U.Ahmedova nafaqat nutq texnikasini o'rgatishga, balki so'zning chuqur ma'nosini ochishga ham alohida e'tibor qaratdi. U doimiy ravishda ta'kidlardiki: "Biz sahna nutqi o'qituvchilari sifatida talabalarni faqat nutq texnikasini o'zlashtirishga yordam berishimiz kifoya emas, ularga so'zning chuqur ma'nosini ochishni ham o'rgatishimiz zarur. Chunki ertaga ular o'z ijodlarini mustaqil davom ettiradilar."

U.Ahmedovaning pedagogik faoliyati respublika va xorijiy jurnallarida ko'plab ilmiy maqolalar nashr ettirishi bilan boyib bordi. Uning ilmiy ishlari sahna nutqi, aktyorlik mahorati va estrada san'atining dolzarb muammolariga bag'ishladi, "Estradada so'zning o'rni va ahamiyati", "Teatrlarda aktyorlar mahorati va sahna nutqi", "Estrada san'atida nutqiy fikrlash" kabi maqolalari shular jumlasidandir.

"Teatrlarda aktyorlar mahorati va sahna nutqi" maqolasida esa u o'z tajribasiga asoslanib quyidagi fikrni bayon etadi: *"Alpomish filmida uch oy davomida O'zbekiston xalq artisti Yayra Abdullayeva bilan birga rol o'ynadim. Bo'sh vaqtlarimda sahna nutqi masalalari ustida mulohaza yuritdim. Yayra opa o'zining dam olish vaqtlarida yaratayotgan obraz ustida tinimsiz ishlashini kuzatdim. Har bir so'zning ma'nosini topib, to'g'ri talaffuz qilishining guvohi bo'ldim"*. Muallif afsus bilan ta'kidlaydi: *"Hozirgi davrda ko'pchilik aktyorlar bu ishni bajarmaydi. Puxta yozilgan asar, aktyorlarning o'z kasbiga talabchanlik ko'rsatishi va teatrn boshqaruvchi rejissura teatrd aktyorlik mahorati hamda sahna nutqi muammolarini hal qiladi"*.

"Estrada san'ati haqida mulohazalar" nomli ilmiy maqolasida U.Ahmedova estrada janridagi nutqning xususiyatlarini tahlil qilgan: *"Estrada janrida so'z va obraz uyg'unligi asosiy rol o'ynaydi. Aktyorning iste'dodi qancha yuqori bo'lsa, uning nutqi shuncha o'tkir bo'lishi lozim. Shundagina u tomoshabinni jalb qila oladi. Chunki aktyorning asosiy ifoda vositasi – so'zdir"*.

U rus teatr rejissyori, pedagog V. Nemirovich-Danchenkoning "So'z bu sahnadagi asosiy ifoda vositasidir. U barcha so'zdagi mazmunlarning psixologik va plastik qirralarini ochib berishi

kerak” degan qarashiga tayangan holda, estrada aktyorlari uchun nutq texnikasining ahamiyatini alohida ko’rsatib o’tgan [4].

U.Ahmedova pedagogik faoliyati bilan bir qatorda ko’plab spektakllarda sahna nutqi bo’yicha maslahatchi sifatida mehnat qilgan. Jumladan, Abdulla Qahhor nomidagi Respublika satira teatrida sahnalashtirilgan Nabijon Hoshimovning “Boylik talvasasi” asarida, Erkin Usmonovning “Baxt kaliti” pyesasida, O’lmas Umarbekovning “Odam bo’lish qiyin” romani asosida tayyorlangan dramatik asarda va boshqa ko’plab teatrlarda nutq bo’yicha mutaxassis rolini o’tagan. Bu ish kasbga bo’lgan chuqur sadoqati va mas’uliyat tuyg’usidan dalolat beradi. Har bir spektakl ustida u aktyorlarga so’zning to’g’ri talaffuzi, urg’u, pauza, temp-ritm kabi nutq texnikasining barcha unsurlarini sinchkovlik bilan ishlashga yordam bergan.

D.I. Fonvizinning “Dumbul boyvochcha”, intermediyalardan iborat “O’zingni bos” mahallasi, professor va rejissyor Jo’ra Mahmudov bilan hamkorlikda N.Gogolning “Uylanish” pyesalarini sahnaga chiqargan. Bu tajribalar orqali u nafaqat talabalarga aktyorlik texnikasini, balki jamoaviy ijod qilishni, bir-biriga yordam berishni ham o’rgatgan. Kurs rahbarining vazifasi nafaqat pedagogik, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega ekanligini U.Ahmedova yaxshi anglagan. Qahramonimizning pedagogik faoliyatining o’ziga xos xususiyati shundan iboratki, u teatr va kinoda o’rttirgan amaliy tajribalarini doimo darslarda qo’llay bilgan. U Rossiyaning “Fora-film”, Qozog’istonning “Katarsis” va Rossiyaning “Mosfilm” kinostudiyalari, “O’zbekkino”ning turli studiyalari bilan ishlaganda taniqli aktyorlar, rejissyorlar bilan hamkorlik qilgan. Bu tajribalar unga pedagogik faoliyatda katta foyda keltirgan [5, 109-b].

U.Ahmedova o’z ustozlari Lola Xo’jayeva singari har bir talabaning taqdiriga e’tiborsiz bo’lmagan. U talabalarning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy muammolariga ham quloq solgan, ularga hayotiy maslahatlar bergan. Ustoz talabalarda o’zbek tiliga, milliy qadriyatlarga muhabbatni uyg’otishga alohida ahamiyat bergan. Uning ilmiy va ijodiy izlanishlari natijalari o’laroq hozirgi kunda shogirdlari kino, teatr, radio va televideniya

muvaffaqiyatli faoliyat olib bormoqda. Jumladan, Akbarxo’ja Rasulov, Alisher Uzoqov, Shohruh Yo’ldoshev, Shodiya To’xtayeva, Rayhon Ulasenova, Xurshida Arabshoyeva, Farangiz Fayzullayeva, Bahridin Xolov, Luiza Mastonovalar va yana ko’plab shogirdlari teatr va kino san’atida o’z o’rniga ega aktyorlar hisoblanadilar.

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, U.Ahmedovaning pedagogik faoliyati va ilmiy izlanishlariga nazar tashlaganimizda bir narsani aniq ko’ramiz: haqiqiy pedagog bo’lish uchun nafaqat bilim, balki amaliy tajriba, talabalarga muhabbat, kasbga sadoqat kerak. U.Ahmedova o’zida bu sifatlarning barchasini mujassamlashtirgan.

Uning pedagogik uslubi ustozlar ta’limi va shaxsiy tajribasining uyg’un birligi asosida shakllangan. Lola Xo’jayeva, Iosif Veniaminovich Radun, Xristofor Moiseyevich Kojevnikov kabi ulug’ ustozlardan o’rgangan tajribalarni o’z amaliyotida ijodiy rivojlantirgan va talabalariga yetkaza olgan. Mutaxassning ilmiy maqolalari sahna nutqi sohasidagi dolzarb muammolarga bag’ishlangan. “Estradada so’zning o’rni va ahamiyati”, “Teatrlarda aktyorlar mahorati va sahna nutqi”, “Estrada san’atida nutqiy fikrlash” kabi maqolalarida u respublikamiz teatrlaridagi nutq muammolarini tanqidiy tahlil qilgan va ularni hal etish yo’llarini ko’rsatgan. U. Ahmedova hayoti davomida Veniamin Radun, Lola Xo’jayeva, Tamara xonim, Botir Zokirov, Maryam Yoqubova, Vohid Qodirov, Zikr Muhammadjonov, Yayra Abdullayeva, Yoqub Ahmedov, San’at Devonov, Lev Durov, Armen Jigarxanyan, Sergey Yurskiy, Leonid Kulaginlar kabi mashhur san’atkorlar bilan ishlash baxtiga muyassar bo’lgan.

Mutaxassisning pedagogik faoliyati shuni ko’rsatadiki, teatr san’atida haqiqiy ustoz bo’lish uchun doimiy izlanish, o’zini rivojlantirish, kasbga sadoqat, talabalarga muhabbat zarur. U o’z faoliyati davomida ana shularga amal qilgan va yosh avlodga o’ziga xos uslublarni qoldirgan. Bugungi kunda U. Ahmedovaning ilmiy maqolalari, yaratgan uslublari, yosh pedagoglar uchun namuna bo’lib qolmoqda. Ustozning o’zbek teatr san’atining taraqqiyotiga qo’shayotgan hissasi katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nodirova F. Umidli dunyo // Kino jurnali. – 2001. – №1.
2. Ahmedova U. Insonning izi // Teatr jurnali. – 2011. – №1.
3. Ahmedova U. Teatrlarda aktyorlar mahorati va sahna nutqi // San’at ta’limi yilnoma. – Toshkent, 2007. – 2-jild. – 249 b.
4. Ахмедова У. Мисли об эстрадном искусстве // Материалы Республиканской научно-практической конференции. – Ташкент, 2012.
5. Ахмедова У. Значение слова на эстраде // Образование в искусстве Ежегодник. – Ташкент, 2009. – Том IV. – 109 с.